

U članku Ozrena Kosanovića „Statut grada Bala“ autor ne nalazi razlike između ovog i ostalih istarskih statuta, osim da su službe vršitelja komunalnih vlasti trajale najviše 4 mjeseca. Posljednji članak istog autora, „Statut Vodnjana“, pak, spominje odsijecanje jezika za lažno svjedočenje na sudu, kao i za predlaganje lažljivog svjedoka na suđenjima za teške zločine, dok se u protivnom plaćala kazna od 25 libara. U zaključku se autor referira na izjavu Miroslava Bertoše da se statutarnim odredbama uistinu pokušalo uvesti red u istarske komune, ali je taj red teško usporediv s njegovim današnjim značenjem, što se također odnosi i na suzbijanje korupcije i sukoba interesa.

Razmatrajući duljinu ovog sveska, on uistinu daje više informacija o metodici rješavanja korupcije i sukoba interesa od prvoga. Unatoč tome, svakako treba uzeti u obzir i prvi svezak jer se u njemu analiziraju dokumenti koji su poslužili kao temelj za nastanak dokumenata obrađenih u ovom svesku. Korištena metodologija u potpunosti povezuje spomenute dokumente s kontekstima unutar kojih su nastali te time daje konačnu zaokruženu sliku razvoja hrvatskog pravnog sustava u jednom povijesnom razdoblju. Sveukupno, i prvi i drugi svezak predstavljaju sveobuhvatan i iscrpan izvor informacija, a rezultat su dugotrajnog interdisciplinarnog (pravnog i povijesnog) rada koji je spomenutu problematiku upotpunio i zaokružio te istovremeno donio novi doprinos istraživanju hrvatskog srednjovjekovlja te hrvatske pravne povijesti.

Sven Lončar

Ljudska perspektiva protomodernizacije

Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara (ur. Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel i Ruža Radoš), Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016., 772 str.

Proces koji je dominantno obilježio osamnaesto stoljeće u Europi bez sumnje je onaj izgradnje protomoderne države. To vrijedi i za hrvatski prostor, unatoč golemim razlikama između njegovih dijelova. Dok se na Zapadu pojava i razvoj monopola središnje vlasti na nasilje – ali i intenzivnija briga te vlasti za zdravlje, sigurnost i dobrobit stanovništva te s tim povezan ekonomski razvoj – može pratiti od 16. stoljeća,¹ fenomen apsolutizma se na perifernim dijelovima kontinenta, u koje u ranom novom vijeku spadaju svi dijelovi današnje Hrvatske, u punom smislu pojavio znatno kasnije, obično tek polovinom 18. stoljeća. Na sjeveru hrvatskog prostora, na područjima pod vlašću Habsburgovaca, protomodernizacija se obično veže uz osobnu inicijativu dvoje vladara, Marije Terezije (1740. – 1780.) te njezina sina i nasljednika Josipa II. (1780. – 1790.). U europskom kontekstu, reforme ovog drugog spadaju među najintenzivnije prosvjetiteljske i apsolutističke zahvate ovog stoljeća. No, čak i

¹ Perry ANDERSON, *Lineages of the Absolutist State*, London – New York: Verso, 2013.

u onim krajevima današnje Hrvatske u kojima nije bilo toliko ambicioznih reformskih projekata pokrenutih od strane središnjih vlasti, osamnaesto je stoljeće doba epohalnih promjena.

Zbornik naslovljen *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, koji su uredili Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel i Ruža Radoš s Odjela za novovjekovlje Hrvatskog instituta za povijest, uspješno predstavlja ove protomodernizacijske procese na raznolikom hrvatskom prostoru, ali im ujedno pristupa iz ponešto drugačijeg kuta. Riječ je, naime, o kratkim biografijama (ili rjeđe „kolektivnim biografijama“) različitih ličnosti ili društvenih skupina, uvjetno rečeno, „običnih ljudi“, od kojih je većina životnom sudbinom usko vezana uz protomodernizacijske procese. Ovaj pristup predstavlja pravo osvježanje u bavljenju periodom i procesima koji se često promatraju kroz prizmu osobnih odluka energičnih vladara (što je u skladu s time kako su se apsolutistički vladari sami željeli predstavljati) ili eventualno njihovih najbližih savjetnika.

No, ovaj je zbornik ujedno i više od tek priče o protomodernizacijskim procesima ispričane kroz perspektivu „onih koji su ih proživjeli“. Iznošenjem osamdesetak biografija nastoji se dati panoramska slika društava na ovom raznolikom prostoru, i to svih njegovih društvenih slojeva. U ovom hvalevrijednom pokušaju prikaza raznolikosti života u staleški striktno podijeljenim društvima neobično je možda samo to da se – u skladu s podnaslovom – prikazu različitih slojeva pristupilo gotovo u skladu sa školskom shemom „feudalne piramide“, pa knjigu otvaraju plemići, nastavljaju građani i seljaci, a – nakon niza biografija okvirno grupiranih prema profesijama – zatvaraju „marginalci“. Dakako, naglasak na pripadnicima viših slojeva nije sasvim neopravdan: riječ je o stoljeću u kojem je plemstvo bez konkurencije presudno određivalo političku, a dobrim dijelom i društvenu dinamiku na ovim prostorima. Osim toga, istraživanje biografija pripadnika „nižih staleža“ i u ovom je slučaju, kao i obično, otežano skromnijim izvorima. To je problem na koji su se već u predgovoru požalili urednici, objašnjavajući zašto su seljaci, iako čine ogromnu većinu stanovništva, skromno pokriveni sa svega tri kolektivne „biografije“ (manje od bilo koje druge skupine, izuzev učitelja).

U zborniku je također razmjerno slabo pokrivena ženska povijest. Među osamdesetak biografija i drugih članaka koji se bave položajem pojedinih skupina, svega šest bavi se ženama, uključujući i članke o položaju dojilja i „vještica“. Po tom (uvjetno rečeno) nešto tradicionalnijem pristupu ovim temama, zbornik, dakle, donekle odudara od trendova koji dominiraju na Zapadu. Uvažavajući komplikacije s izvorima (uključujući i problem niže pismenosti u nas, osobito žena i seljaštva, u odnosu na zapadnije zemlje) te prihvaćajući da se ne mora svaki historiografski zbornik pretvoriti u popis potlačenih i manjinskih skupina u određenom periodu, možemo ipak izraziti nadu da će i domaća historiografija 18. stoljeća ubuduće nešto više pozornosti posvećivati prešućenim skupinama koje čine većinu stanovništva (poput žena ili seljaštva). Članci Rine Kralj-Brassard o dojiljama i „vješticama“ predstavljaju sjajan iskorak upravo u tom pravcu. Bilo bi, međutim, pogrešno sugerirati da u zborniku nedostaje interesa za mikrohistoriju ili povijest svakodnevice. Uz opasnost da nekog nepravedno izostavimo, spomenimo u tom smislu članke Nataše Štefanec o obitelji Sermage, Ivane Jukić o građanima Zagreba, Kristijana Jurana o betinskim težacima, Miroslava Bertoše o istarskom svećenstvu i rovinjskim krijumčarima, Lovorke Čoralić o obitelji Zanošić ili, pak, Filipa Novosela o zagrebačkim kavanama.

Osobit se osvrt u zborniku daje na pojedine profesionalne skupine, pogotovo one vezane za protomodernizacijske procese, poput liječnika i učitelja te inženjera i službenika.

Njihove biografije posebno su ilustrativne, utoliko što se na temelju njih može pratiti razvoj javnih institucija, koje uglavnom u našim krajevima u 18. stoljeću predstavljaju inovaciju. Među cjelinama u koje su grupirane pojedine biografije, naći ćemo vojnike, neizostavne zbog formalno vojnog karaktera velikog dijela hrvatskog prostora u 18. stoljeću, ali i duhovnike i redovnike, pomorce i poduzetnike (u 18. se stoljeću taj termin prvi put javlja, najprije u francuskom i engleskom jeziku), znanstvenike i umjetnike. Svako od poglavlja ili cjelina u koje su svrstane biografije započinje vrlo kratkim uvodom koji korisno daje kontekst položaja profesije, staleža ili društvene grupe. Poglavlja su ponešto nejednako raspoređena pa neka sadrže svega tri članka, a neka čak osam. Članci se također međusobno razlikuju duljinom, ali i dubinom ulaska u temu, kao i po tome koliko osobne sudbine doista dobivaju središnje mjesto. No, povremene neujednačenosti ili odstupanja od središnjeg koncepta i više su nego razumljivi unutar zbornika koji okuplja preko četrdeset autorica i autora.

Slično se može reći za metodu podjele pojedinih biografija na cjeline. Na primjer, logika prema kojoj je Andrija Kačić Miošić među redovnicima, Tituš Brezovački među umjetnicima, a Matija Antun Relković među intelektualcima-znanstvenicima mogla bi se dovesti u pitanje. Međutim, sasvim je razumljiva urednička dilema prilikom izrade zbornika. Naposljetku, podjela na poglavlja koristi čitatelju čak i ako je znatan dio ličnosti previše višeslojan da bi ih se moglo „bez ostatka“ uvrstiti u neku od cjelina. Također valja pohvaliti napor da se u svakoj od cjelina, odnosno poglavlja nađu članci koji pokrivaju različite dijelove hrvatskog prostora, koji se nalaze pod ingerencijom Venecije, Habsburškog Carstva ili Dubrovačke Republike. To omogućuje komparativno proučavanje procesa koji obilježavaju 18. stoljeće i njihovih drugačijih dinamika u različitim društvenim i političkim kontekstima. Time famozno imperijalno višegraničje, odnosno administrativna, a onda i svaka druga rascjepkanost relativno malog područja današnje Hrvatske, prestaje biti politički i ideološki problem nacionalne historiografije i može se tumačiti kao korisna okolnost koja olakšava praćenje fenomena „istovremenosti neistovremenoga“ u ovom stoljeću velikih promjena.

Zaključno recimo da zbornik *Ljudi 18. stoljeća* nesumnjivo predstavlja nezamjenjiv doprinos proučavanju domaće ranonovovjekovne povijesti. Osim što povremeno omogućuje nov (i zaslužen ažuuiran) pogled na neke od ključnih ličnosti hrvatske političke i kulturne povijesti, poput Maksimilijana Vrhovca, Nikole Škrleca ili Julija Bajamontija, u nacionalnu historiografiju ujedno uspješno uvodi možda manje poznate protagoniste, poput Aleksandra Szécséna, Maximiliana Emmanuela de Fremauta ili Nikole Veseličića. Uz to, otvara i teme koje su dosad bile slabo pokrivene – primjerice, povijest Roma u Hrvatskoj ili misionara u Americi – a uspješno uvodi i one koje se prečesto „guraju“ na marginu historiografije, iako predstavljaju važnu društvenu instituciju 18. stoljeća, kao što su npr. kazališne družine. S obzirom na to da je ovakav „personalizirani“ pogled na razdoblje neminovno morao ostaviti poneku prazninu, vjerujem da bi se one mogle ispuniti u budućim publikacijama. Prilikom njihovih mogućih izrada bilo bi korisno da se nešto više sredstava predvidi za grafički dizajn, često nepravedno zapostavljenu stavku u historiografskom izdavaštvu, što bi također moglo pridonijeti popularizaciji koju 18. stoljeće svakako zaslužuje.

Nikola Vukobratović

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

50

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 PF press

ZAGREB 2018.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 50, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršni urednik / Executive Editor

Nikola Anušić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrca.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued
200 primjeraka / 200 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*